

Stanisław Bylina, *Revolucja husycka*, t. 1: *Przedświt i pierwsze lata*, Warszawa 2011, Wydawnictwo Neriton – Instytut Historii PAN; t. 2: *Czas chwaty i czas zmierzchu*, Warszawa 2015, Wydawnictwo Neriton – Instytut Historii PAN – Polskie Towarzystwo Historyczne, ss. 328, 4 mapy (t. 1), 225 (t. 2)

Dwutomowe opracowanie Stanisława Byliny stanowi nową propozycję syntetycznego ujęcia dziejów politycznych i społeczno-religijnych późnośredniowiecznych Czech, które w historiografii określa się mianem rewolucji husyckiej. W swojej najnowszej książce S. Bylina stara się ukazać, czym w istocie była rewolucja husycka, jak do niej doszło, jakie grupy społeczne miały największy wpływ na jej wybuch i przebieg. Już na wstępie warto podkreślić, że jest to pierwsza na gruncie polskim praca naukowa w sposób systematyczny i wszechstronny analizująca skomplikowany zespół zjawisk związanych z odnową chrześcijaństwa i budową nowego społeczeństwa w Czechach pierwszej połowy wieku XV. *Revolucja husycka* została napisana z myślą o czytelniku polskim, a jej głównym celem było ukazanie w sposób możliwie spójny wydarzeń, które doprowadziły do rozpowszechnienia się w Czechach programu religijnego związanego z nauczaniem Jana Husa i zainicjowały łańcuch burzliwych przemian społecznych. Obok przedstawienia szerokiej panoramy wypadków politycznych, militarnych, religijnych i społecznych, mających miejsce w całym Królestwie Czeskim, studium oferuje szereg szczegółowych analiz przybliżających kariery przywódców rewolucji husyckiej i odsłaniających mechanizmy konfliktów pomiędzy różnymi ugrupowaniami religijnymi: praskimi utrakwistami, taborytami, orebitami-Sierotkami, a także radykalną wspólnotą z praskiego Nowego Miasta czy pikardami.

We *Wstępie* do tomu pierwszego S. Bylina w następujący sposób określił cele opracowania: „niniejsza książka mówi o narodzinach i krystalizowaniu się postaw sprzeciwu, o tym jak elity radykalizmu reformatorskiego przekształcały krytykę aktualnego stanu Kościoła w jego odrzucenie, i wreszcie o tym, jak mnożące się akty przemocy przeradzały się w coraz większe jej ogniska, a następnie w pożogę ogarniającą większą część Czech” (t. 1, s. 8). W *Zakończeniu* zaś drugiego tomu reasumował swoje badania nad rewolucją husycką i postrzegał ją jako „działania oparte na nieograniczonej przemocy, wszelkimi sposobami zmierzające do urzeczywistnienia radykalnego programu taborytów i bliskich im wspólnot” (t. 2, s. 193). W istocie więc Autor nie zmierzał do opracowania dziejów całego, złożonego ruchu husyckiego, będącego jednym z nurtów reformy późnośredniowiecznego Kościoła. W centrum jego zainteresowania znalazły się natomiast burzliwe procesy, które miały miejsce w Czechach w latach 1419-1434, a których motorem stały się radykalne ugrupowania husyckie, ideowo wyrastające z ruchu husyckiego, ale zarazem głoszące i wcielające siłą w życie rewolucyjny program religijno-społeczny. Jak podkreśla, proces tworzenia i rozwoju tych

wspólnot husyckich jest najważniejszą osią narracyjną *Rewolucji husyckiej*. Autor nie tylko z dużą wnikliwością rekonstruuje dzieje poszczególnych ugrupowań, śledzi losy ich przywódców, analizuje rozbieżności programów religijnych, ale też stara się wyjaśnić anatomie ich powstania i rozpadu. Z tego względu obszernie omawia genezę i przebieg pielgrzymek na święte góry w 1419 r., gdyż zaowocowały one powstaniem radykalnych wspólnot religijnych. Równie uważnie prezentuje anatomie zamieszek religijnych w Pradze latem 1419 r., ponieważ doprowadziły do defenestracji rajców praskiego Nowego Miasta i utorowały drogę dyktaturze Jana Želivskiego. Autor jest świadomy skomplikowanych procesów, które kształtowały dzieje rewolucji husyckiej w latach 1419-1434, a o których nie zawsze satysfakcjonująco informują dostępne źródła. Trafnie zauważa, że historyk rewolucji husyckiej jest często skazany na źródła jednostronne odzwierciedlające punkt widzenia tylko jednej strony opisywanych zdarzeń. Na przykład *Kronika husycka* Wawrzyńca z Březovej stanowi pierwszorzędne i niezwykle obfite źródło informacji o pierwszych latach rewolucji husyckiej. Jej autor był co prawda zwolennikiem umiarkowanych praskich utrakwistów, ale pomimo swojej nieukrywanej niechęci do radykalnych bractw husyckich, z zadziwiającą szczegółowością opisywał związane z nimi wydarzenia. Urywająca się z końcem 1421 r. relacja Wawrzyńca pozbawia badacza wyjątkowo cennego źródła, a żaden z zachowanych tekstów historiograficznych nie zawiera tak bogatego, a zarazem uporządkowanego materiału faktograficznego. Podobny problem wiąże się z badaniami nad strukturą organizacyjną i praktykami religijnymi taborytów, gdyż, obok pism taboryckiego seniora Mikołaja z Pelhřimova, najcenniejszych informacji dostarczają teksty wrogie temu ugrupowaniu, z polemicznym *Životem kněží tábořských* Jana z Příbramě na czele.

Obok analizy szerszych procesów religijnych i społecznych, które decydowały o dynamice rewolucji husyckiej, S. Bylina kreśli portrety kilkudziesięciu osób bezpośrednio wpływających na bieg zdarzeń. Jak stwierdza we *Wstępie*, „głównymi bohaterami książki są przede wszystkim zbiorowości husyckich uczestników rewolucji”, a wśród nich „poczesne miejsce zajmują taboryccy księża i kaznodzieje – duchowi przywódcy świeckich adeptów tego nurtu, ideolodzy, propagandziści i duszpasterze” (t. 1, s. 9). Na kartach *Rewolucji husyckiej* można znaleźć galerię husyckich kaznodziejów i przywódców religijnych (jak: Jan Želivský, Jan Rokycana, Mikołaj z Pelhřimova), taboryckich hetmanów (jak: Jan Žižka, Prokop Wielki, Bedřich ze Strážnicy), mistrzów uniwersyteckich (jak: Jakoubek ze Stříbra, Jan Kardinal lub Křišťan z Prachatic), a także wielu mieszkańców miast i prowincji, którzy znaleźli się w centrum rewolucyjnych wydarzeń.

W swoim opracowaniu S. Bylina przyjmuje konwencjonalną chronologię dziejów rewolucji husyckiej, łącząc jej początek z pielgrzymkami na święte góry i wybuchem powstania na praskim Nowym Mieście po śmierci Wacława IV w 1419 r., a koniec – z bratobójczą bitwą pod Lipanami w czerwcu 1434 r., zawarciem kompaktatów praskich i uznaniem Zygmunta

Luksemburskiego za króla czeskiego w roku 1436. Bylina wskazuje zarazem, że wybuch rewolucji w 1419 r. został przygotowany przez silny prąd reformatorski, który łączy się z Janem Husem, a który w istocie został zainicjowany działalnością przedhusyckich kaznodziejów takich jak Konrad z Waldhausen czy Jan Milíč z Kroměříža. Podobnie, przyjmując przełomowe dla dziejów rewolucji husyckiej znaczenie bitwy pod Lipanami, zauważa, że Lipany „nie zadały rewolucji śmiertelnego ciosu”, ale „spowodowały jej kilkuletnie zamieranie”. Ocena bitwy pod Lipanami sformułowana przez S. Bylinę jest zgodna z opiniami większości historyków husytyzmu. Bitwa pod Lipanami wyznacza jedną z powszechnie przyjętych cezur zamykających dzieje rewolucji husyckiej. Jej konsekwencje były natychmiastowe, eliminując obóz taborycko-sierocy z grona liczących się ugrupowań husyckich i pozbawiając go roli siły napędowej rewolucji husyckiej.

Recenzowana praca składa się z dwóch tomów, a każdy z nich ma podobną konstrukcję: obok wykładu chronologicznego na woluminy składają się studia poświęcone wybranym zjawiskom i problemom. Pierwszy tom, zamykający się śmiercią Jana Žižki w październiku 1424 r., został podzielony na dwie części. Pierwsza obejmuje sześć rozdziałów, omawiających kolejno: działalność Jana Husa, herosa prawdy Bożej, i poprzedzających jego wystąpienie prekursorów ruchu husyckiego (*Prekursorzy reformy i heros prawdy bożej*, s. 19-41), rozwój prądu reformatorskiego w Czechach po śmierci Jana Husa, ze szczególnym uwzględnieniem pobożności eucharystycznej symbolizowanej przez szybko rozpowszechnioną praktykę udzielania świeckim komunii pod dwiema postaciami (*Czas odrzucania i odkrywania. Praga i prowincja*, s. 42-71), pielgrzymki na święte góry w 1419 r. (*Droga wiodła przez święte góry*, s. 91-133), rewolucyjne wydarzenia roku 1419: powstanie praskie pod wodzą Jana Želivskiego i pojawienie się radykalnych bractw religijnych z Taborem na czele (*Przeciw zastępom Antychrysta*, s. 91-133), a wreszcie zmagania z kolejnymi krucjatami, w których wykuła się potęga militarna taboryckich armii polowych dowodzonych przez Jana Žižkę (*Rewolucja pożera swe krnąbrne dzieci*, s. 134-147 oraz *Przeciw wrogom i przeciw braciom*, s. 148-186). W drugiej części, w ujęciu monograficznym, zostały przedstawione szczegółowe problemy rzucające światło na świat idei i przeżyć religijnych czeskich husytów. Znalazł się tu wykład ukazujący zmiany codziennych i odświętnych praktyk różnych ugrupowań husyckich, w którym S. Bylina analizuje wpływ burzliwych dyskusji religijnych na życie mieszkańców Czech (*Codziennosc i dzień świąteczny*, s. 189-214). Odrębny rozdział został poświęcony reformie liturgii, szczególnie wśród ugrupowań radykalnych domagających się powrotu do tradycji Kościoła apostołskiego i oczyszczenia kultu Bożego z wszelkich „ludzkich dodatków” (*Liturgia w dniach rewolucji*, s. 215-230). Bezwzględna wierność Pismu Świętemu uzasadniała sprawowanie mszy świętej poza kościołami, odrzucenie świec, dzwonów czy też ornatów noszonych przez celebransa. Jak dowodzi Bylina, ta sama zasada miała wpływ na porzucenie przez taborytów katolickiej nauki

o sakramentach. Na pierwszy plan wysunęła się wprowadzona już jesienią 1414 r. praktyka przyjmowania Eucharystii *sub utraque*, wspólna dla wszystkich ugrupowań husyckich. Przedmiotem sporu wśród przywódców husyckich stały się natomiast postulaty udzielania komunii dzieciom i niemowlętom, chrzczenia w rzekach i strumykach, co praktykowali kapłani taboryccy, a także bierzmowania olejami świętymi, odrzucanego przez ugrupowania radykalne. Stanisław Bylina omawia kontrowersje w kwestiach liturgicznych, ale zarazem ukazuje negocjacje i próby szukania rozwiązań kompromisowych. Kolejny wykład problemowy analizuje rozwój husyckiej apokaliptyki, która wyjaśniała podejmowane działania walką z Antychrystem, utożsamianym bądź z papieżem, bądź z Zygmuntem Luksemburskim (*Chrystus zstąpi na ziemię czeską*, s. 231-252). W rozdziale X (*Pobożność lewicy husyckiej*, s. 253-273) Autor zwraca uwagę na nowy model pobożności, jaki w pierwszych latach rewolucji husyckiej ukształtował się w ugrupowaniach radykalnych, zwłaszcza w bractwie taboryckim. Podkreśla oryginalny charakter taboryckich praktyk religijnych, które w sposób zamierzony zerwały z katolicką tradycją i postawiły w swoim centrum wierność prawu Bożemu zapisanemu w Piśmie Świętym. Ostatni wykład monograficzny stanowi studium ideologii husyckiej legitymizującej przemoc religijną i świętą wojnę z wszystkimi wrogami prawdy Bożej (*Przemoc i święta wojna*, s. 274-289).

Drugi tom *Rewolucji husyckiej*, obejmujący lata 1424-1436, jest skromniejszy objętościowo, choć obejmuje ponad dwukrotnie dłuższy odcinek czasu niż tom pierwszy. W liczącym dwieście stron wykładzie S. Bylina analizuje dzieje radykalnych ugrupowań husyckich od śmierci Jana Žižki w październiku 1424 r. do pogromu armii taborycko-sierocej w bitwie pod Lipanami w maju 1434 r. i zawarcia kompaktatów w Jihlavie dwa lata później. Najwięcej uwagi poświęca najważniejszym wspólnotom: taborytom, na których czele stał senior Mikołaj z Pelhřimova zw. Biskupcem, oraz orebitom, którzy po śmierci swojego przywódcy Jana Žižki przyjęli nazwę Sierotki. Zwraca także uwagę na działalność mniejszych ugrupowań, takich jak radykalna wspólnota z praskiego Nowego Miasta, która odwoływała się do nauczania Jana Želivskiego, oraz grup z północnoczeskich miast Žatca i Loun. W pierwszej części, obejmującej cztery rozdziały, Bylina omawia zmagania husyckich armii z kolejnymi krucjatami (*Zmienne oblicza walki: bitwy, przewroty, próg pierwszych debat*, s. 13-37), toczonych ze zmiennym szczęściem walk o przywództwo w ruchu husyckim, z których zwycięsko wyszedł Jan z Rokycan, późniejszy arcybiskup praski (*Czas wielkich zwycięstw*, s. 38-58), negocjacje z Zygmuntem Luksemburskim, Władysławem Jagiełłą i soborem bazylejskim na temat powrotu husytów do Kościoła (*Kra-ków – Cheb – Bazylea*, s. 59-84), a wreszcie rozpad obozu husyckiego i jego efekty – bratobójczą bitwę pod Lipanami i marginalizację ugrupowań radykalnych (*Ostatnie zwycięstwa i upadek potęgi*, s. 85-107). W drugiej części, poświęconej „zjawiskom i problemom”, Autor analizuje mechanizmy polityczno-społeczne, które wynosiły do władzy radykalnych przywódców, takich

jak Jan Želivský, i umożliwiły wprowadzenie rewolucyjnych zmian religijnych i społecznych (*Dyktatura w służbie rewolucji*, s. 111-130). Zwraca także uwagę na rolę różnorodnych środków propagandowych, m.in. kazań, manifestów, pieśni służących husytom do rozpowszechniania poglądów religijnych, zarówno w Czechach, jak i zagranicą (*Agitacja i propaganda*, s. 131-149). Odrębne studium zostało poświęcone „kulturze husyckiej lewicy” (s. 150-169), w którym Autor omawia stosunek ugrupowań radykalnych do kultury tradycyjnej literatury, sztuk pięknych, a także folkloru. Stara się w nim wyjaśnić źródła niechęci radykalnych husytów do plastycznych wyobrażeń religijnych, niechęci często inspirującej ich działania ikonoklastyczne przeciwko sztuce sakralnej. Dostrzega zarazem oryginalny wkład bractw radykalnych w rozwój czeskiej kultury, stwierdzając, że „radykalny husytyzm, odrzucając i niszcząc część zastanego przezeń w Czechach dziedzictwa kultury umysłowej i artystycznej, wprowadzał na jego miejsce zespół wytworów duchowych powstałych w warunkach rewolucji, odpowiadających jej celom i potrzebom” (t. 2, s. 169). W ostatnim rozdziale S. Bylina w zwięzły sposób omawia zjawiska kryzysowe: demograficzne, gospodarcze, społeczne i wojskowe, które przesądziły o klęsce radykalnych ugrupowań i upadku rewolucji husyckiej (*Gdy umierała rewolucja*, s. 170-192). Rozгромienie wojsk piątej krucjaty pod Domažlicami w 1431 r., zwycięskie wyprawy wojsk taborycko-sierocych na Śląsk, do Miśni, Brandenburgii i na ziemię Zakonu Krzyżackiego, a także negocjacje z soborem bazylejskim w 1433 r., wyznaczają szczytowe punkty rewolucji husyckiej. Te sukcesy polityczne i militarne zostały okupione ogromnym wysiłkiem, który pochłoniął setki ofiar i przyniósł załamanie gospodarcze Czech. Jak wykazuje studium Byliny, po piętnastu latach rewolucji społeczeństwo czeskie znalazło się na skraju wyczerpania swoich zasobów, a trudności gospodarcze dodatkowo pogłębiały klęski naturalne i bezwzględne działania aprowizacyjne armii polowych. Na kryzys gospodarczy nałożyło się zmęczenie wojnami, prowadzonymi zarówno przeciwko zagranicznym krzyżowcom, jak i pomiędzy różnymi ugrupowaniami husyckimi. Upokarzające niepowodzenie armii taborycko-sieroczej w walkach z landfrydem pilzneńskim latem 1433 r. ujawniło słabość obozu radykalnego i stało się zapowiedzią klęski pod Lipanami. Analizując anatomię upadku rewolucji husyckiej, S. Bylina trafnie zwraca uwagę na rosnącą dysproporcję sił między umiarkowanym obozem husyckim reprezentowanym przez utrakwistyczną szlachtę, mieszczan praskiego Starego Miasta i mistrzów uniwersyteckich a wspólnotami taborycko-sierocymi. Wskazuje także na wewnętrzną dekompozycję ugrupowań radykalnych, czego spektakularnym przejawem był bunt przeciwko Prokopowi Wielkiemu. Osłabiony obóz radykalny poniósł pod Lipanami dramatyczną klęskę, tracąc swoich najważniejszych liderów, a zarazem znakomicie wyszkoloną armię, która od 1420 r. była jedną z najważniejszych sił napędowych rewolucji husyckiej.

Dla S. Byliny rewolucja husycka była w pierwszym rzędzie dziełem radykalnych ugrupowań religijnych, które odrzucały zawarcie kompromisu



z papieżem i potrafiły skutecznie powstrzymać interwencyjne wyprawy krzyżowe. To sukces wojsk taboryckich dowodzonych przez Jana Žižkę w walce z pierwszą krucjatą na przedpolach Pragi uratował rewolucję husycką, a późniejsze zwycięstwa militarne radykalnych bractw umożliwiły jej rozwój. Bez armii polowych z ich religijnym kodeksem Bożego wojownika, nowoczesną strategią walki w taborze i znakomitymi dowódcami, rewolucja husycka nie mogłaby trwać tak długo. To także, jak zauważa Bylina, dyskusje o sprawach wiary inicjowane i prowadzone przez członków radykalnych bractw miały zasadniczy wpływ na ewolucję programu religijnego ruchu husyckiego. Między innymi w wyniku konfrontacji między przybyłymi do Pragi taborytami Žižki i miejscowymi utrakwistami doszło do wypracowania minimalnego programu husyckiego zawartego w *Czterech artykułach praskich* (1420). W kolejnych latach debata pomiędzy taborytami i praskimi utrakwistami wyznaczała oś sporu religijnego w obrębie ruchu husyckiego. W debacie tej uczestniczyli nie tylko wykształceni na uniwersytecie teologowie, ale także prości ludzie, którzy na własną rękę interpretowali fragmenty Pisma Świętego, dowodząc wyższości prawa Bożego nad tradycją Kościoła.

Przed Stanisławem Byliną wielu badaczy starało się określić najważniejsze elementy rewolucji husyckiej, wskazując na rewolucyjne zmiany systemu władzy, awans mieszczaństwa, chłopów, wypracowanie nowego modelu, czy raczej modeli, pobożności. Rewolucja pozbawiła tronu Zygmunta Luksemburczyka, sukcesora czeskiej korony po śmierci Wacława IV. W znaczący sposób odsunęła również od rządów, przynajmniej w znacznej części Czech, panów feudalnych i szlachtę, oddając władzę w ręce spontanicznie tworzonych wspólnot religijnych takich jak taboryci lub orebici, a także mieszczan, organizujących własne przedstawicielstwa polityczne. Rewolucja husycka obaliła Kościół katolicki w Czechach, z jego duchowieństwem, liturgią i sztuką, zastępując go różnymi wspólnotami religijnymi, których fundamentem były *Cztery artykuły praskie*. Zwycięstwo radykalnych stronnictw husyckich w 1419 r. doprowadziło do zerwania więzi ze Stolicą Apostolską i otwartej konfrontacji z całym łacińskim chrześcijaństwem, które starało się zbrojnie wykorzenić herezję w Czechach i przywrócić tron Zygmunтови Luksemburczykowi. Bylina podkreśla, że wbrew różnym koncepcjom i interpretacjom, rewolucja husycka była w swojej istocie zjawiskiem religijnym, a u jej źródła znalazła się głęboko przeżywana i namiętnie dyskutowana idea reformy Kościoła. To właśnie pragnienie odnowy chrześcijaństwa, utożsamione z powrotem do Kościoła Apostolskiego i gruntowną reformą moralną opartą na prawie Bożym, stało się motorem napędowym całego ruchu husyckiego. Rewolucja wywołana przez radykalne ugrupowania husyckie przybrała charakter otwartego buntu wobec Kościoła rzymskiego, który znalazł poparcie znaczącej części czeskiego społeczeństwa, niegodzącego się ze spalaniem na stosie mistrza Jana Husa i potępieniem głoszonego przezeń programu reform. Ani najbliżsi współpracownicy Husa, ani soborowi

ojcowie rozpatrujący postawione mu oskarżenia nie zdawali sobie sprawy z siły oddziaływania poglądów kaznodziei Kaplicy Betlejemskiej. Ogień, jaki rozpalono w Konstancji pod stołem praskiego reformatora, przemienił się w pożogę, ta ogarnęła niemal całe Czechy, a w końcu trzeciej dekady XV w. przeniosła się także na sąsiadujące tereny Węgier, Śląska, Miśni, Saksonii, a nawet Brandenburgii i krzyżackiego Pomorza. Pożoga ta wyzwoliła siły społeczne, nad którymi nie udało się zapanować ani Zygmunтови Luksemburczykowi, ani władzom Kościoła, ani czeskim możnym.

Jak ukazuje studium S. Byliny, rewolucja husycka wyносиła do władzy kolejnych przywódców religijnych i wojskowych, aczkolwiek większości nie było dane dożyć jej schyłku. Jan Želivsky, charyzmatyczny kaznodzieja z praskiego Nowego Miasta, który potrafił porwać za sobą tłumy wiernych, padł w 1422 r. ofiarą spisku przeciwników jego dyktatury religijnej. Legendarny hetman taborycki i architekt husyckich sukcesów wojskowych Jan Žižka zmarł w 1424 r. podczas wyprawy przeciwko księciu austriackiemu Albrechtowi II, a jego następcą Prokop Wielki poniósł śmierć w bratobójczej bitwie pod Lipanami (1434). Bylina stara się śledzić losy bardziej i mniej znanych bohaterów rewolucji husyckiej, ukazując, że w wielu przypadkach ich nagły awans i często równie nagły upadek doskonale odzwierciedlał punkty zwrotne rewolucji. Rewolucja husycka, podobnie jak inne rewolucje, doprowadziła do upadku tradycyjnych struktur i instytucji symbolizowanych przez ograbiane i palone kościoły i klasztory. Równocześnie niosła ona też nadzieję żywioną przez przywódców i członków husyckich ugrupowań, że na ruinach starego świata powstanie świat nowy, lepszy, oparty na sprawiedliwości i wierny prawy Bożemu. Ta nadzieja zachęciła tysiące mieszkańców miast i wiosek do podjęcia pielgrzymki na święte góry wiosną 1419 r., a część z nich zainspirowała do porzucenia domów i osiedlenia się w wybranych miejscach, w oczekiwaniu na ponowne przyjscie Chrystusa. W obronie prawa Bożego husycy wojownicy odpierali kolejne najazdy krzyżowców, a zarazem narzucali „ogniem i mieczem” swój program religijny. Studium S. Byliny podkreśla głęboką religijność ludzi, którzy tworzyli rewolucję husycką, i religijną motywację, która inspirowała ich działania. Niezależnie od tego, czy należeli do umiarkowanego obozu utrakwistycznego, czy też to jednego z radykalnych bractw, łączyło ich przekonanie o wyższości ich programu religijnego i szczególnym posłannictwie „wiernych Czechów”.

*Rewolucja husycka* jest nowoczesnie, a zarazem ciekawie napisanym studium gwałtownych przemian społeczno-religijnych, jakie miały miejsce w Czechach w pierwszej połowie XV stulecia. Zostało ono oparte na wnikliwej analizie różnorodnych źródeł, których fragmenty są często cytowane. Autor sięgnął zarówno do źródeł historiograficznych: kronik i roczników, które odgrywają kluczową rolę w chronologicznej rekonstrukcji kolejnych faz rewolucji husyckiej, jak i do tekstów kaznodziejskich, polemicznych, a także wierszy i pieśni, które wprowadzają w husycki świat idei i wyobrażeń, a zarazem w codzienne i odświętne życie mieszkańców rewolucyjnych Czech.

Stanisław Bylina doskonale zna i umiejętnie wykorzystuje wyniki badań międzynarodowej literatury przedmiotu, zestawionej w obszernej bibliografii załącznikowej. Jak sam przyznaje we *Wstępie*, największe znaczenie w jego badaniach miały prace czeskich mediewistów (t. 1, s. 14-15), przede wszystkim Františka M. Bartoša, Františka Šmahela, Petra Čorneja, Jiřego Kejřa czy Josefa Válki. Do ich szczegółowych ustaleń i konstatacji odwołuje się najczęściej. Rzadziej przywołuje studia uczonych spoza Czech, choć są mu dobrze znane także prace mediewistów niemieckich m.in. Ferdinanda Seibta, Franza Machilka czy Alexandra Patschovsky'ego, czy amerykańskich, m.in. Howarda Kaminsky'ego. Może zastanawiać natomiast całkowite pominięcie prac nowozelandzkiego historyka Thomasa Fudge'a.

Dwutomowa *Rewolucja husycka* jest ważnym osiągnięciem naukowym, szczególnie cennym dla polskiej historiografii, która dotąd była pozbawiona systematycznego opracowania tego zagadnienia. Opublikowana w 1959 r. monografia Ewy Maleczyńskiej *Ruch husycki w Czechach i w Polsce* jest dziełem swojej epoki, zdominowanym przez dyskurs marksistowskiego materializmu historycznego, a ruch husycki traktuje jako ważny etap walki o wyzwolenie mas spod władzy feudalizmu i Kościoła. Opublikowana w 2010 r. książka Jakuba Wysmułka *Stos, od którego zgorzał cały kraj. Historia rewolucji husyckiej* ma z kolei charakter popularyzatorski, a zawarty w niej wykład opiera się na skromnej literaturze przedmiotu i nie oferuje oryginalnej analizy bogatego materiału źródłowego. *Rewolucja husycka* stanowi zwieńczenie badań nad husytyzmem, które Stanisław Bylina rozpoczął pod koniec lat sześćdziesiątych XX w. Jest dziełem doświadczonego historyka, łączącego swoje wieloletnie doświadczenia badawcze i ogromną erudycję z oryginalnym spojrzeniem i lekkością pióra. Niewątpliwie w najbliższych latach pozostanie ona podstawowym polskim opracowaniem dziejów rewolucji husyckiej, a zarazem najważniejszym wkładem polskiej mediewistyki w międzynarodowe badania tego zagadnienia.

Paweł Kras

Instytut Historii PAN